

ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНОЇ КУЛЬТУРИ МЕТОДИСТІВ У СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

А Розкривається поняття «рефлексивна культура», значення рефлексивної культури для професійного саморозвитку методичних працівників. Представлені умови, принципи та технології формування рефлексивної культури методистів у системі підвищення кваліфікації.

Ключові слова: рефлексія, рефлексивна культура, формування рефлексивної культури.

Актуальність проблеми. Сучасна гуманітарна парадигма підвищення кваліфікації педагогічних працівників висуває потребу в професійно компетентному методистові, який здатний не тільки до реалізації як свого творчого потенціалу, так і здійснення рефлексивних процесів, які виражаються в потребі і здатності усвідомлювати свої стани, вміти здійснювати самоаналіз своєї діяльності, давати об'єктивну оцінку своїм учинкам.

Рефлексія – це знання і розуміння суб'єктом самого себе, а також з'ясування того, як інші знають і розуміють його особистісні особливості, емоційні реакції та когнітивні уявлення.

Рефлексія в широкому розумінні включає в собі такі процеси, як самопізнання й пізнання іншої людини, самооцінка й оцінка інших, самоінтерпретація й інтерпретація поведінки, діяльності, думок інших людей.

Зрозуміло, що особистісна рефлексія, як пізнання людиною самої себе, осмислення й оцінка своїх якостей і станів передбачає постійний діалог із собою, спостереження та самоаналіз своїх почуттів, учинків, дій.

Відомий філософ Гегель писав, що людина насамперед повинна виконати себе. Це означає – реалізувати себе, свою унікальну індивідуальність, своє уявлення про природу й суспільство. Потреба людини в самореалізації, – це основа духовних потреб людини. Людина, яка не зуміла реалізувати себе, завжди відчуває глибоку внутрішню незадоволеність життям. Кожна особистість має внутрішній потенціал для саморозвитку і самопізнання. Пізнання методистом самого себе, можливе в процесі активної взаємодії з іншими людьми в практичній діяльності. Самопізнання включає в себе вивчення своїх психічних і фізичних особливостей, соціальних проявів, ставлення до людей, до праці, до себе. Безпосереднє пізнання досягається методистом у результаті рефлексії.

Поняття «рефлексія» – означає міркування, самооцінку, самопізнання, осмислення, самоаналіз власної діяльності, самоспостереження. Ці прийоми служать поглибленому проникненню у власний внутрішній світ. Однією з головних ознак рефлексії є її орієнтація на професійну діяльність, яку будемо розуміти як спрямованість мислення педагога на самого себе, на власні процеси засвоєння професійного досвіду, на усвідомлення структури діяльності та її результатів. Якщо рефлексія – це ланцюжок внутрішніх сумнівів, міркувань із собою, викликаних життєвими питаннями, здивуваннями, труднощами, пошуками варіантів відповіді на нові питання, то рефлексія професійної діяльності – це також внутрішня робота: співвіднесення себе, можливостей свого «Я» з тим, чого вимагає професійна діяльність. Професійна діяльність як творчий процес не можлива без рефлексії,

рефлексивної культури.

Рефлексивна культура – це особистісно-інтегративне утворення, що включає комплекс знань, умінь і здібностей, які реалізуються через спеціальні дії, спрямовані на виявлення, оцінку й узагальнення найістотніших ознак педагогічного процесу з метою досягнення його якісних змін, а також професійне та особистісне вдосконалення [2, с. 48–52].

Отже, завдяки формуванню рефлексивної культури методист має змогу не лише зрозуміти та проаналізувати суб'єктивні основи власної діяльності, а й зорієнтувати вчителів у їх цілях, мотивах, прагненнях тощо. Саме рефлексивна культура характеризує самосвідомість методиста, осмислення ним підстав власних дій і вчинків.

На курсах підвищення кваліфікації в Центральному інституті післядипломного педагогічної освіти з метою виявлення рівня самооцінки особистісних якостей методистів районних (міських) методичних кабінетів було проведено опитування 76 методистів на тему: «Яка я є?». Їм було запропоновано дати відповідь на питання, зміст яких відносився до особистого життя: «Хто я?», «До чого прагну в житті?», «За що цінують мене близькі люди?». Більшість методистів обмежилися короткими відповідями на запитання і не вдалися до самоаналізу.

Аналіз емпірично отриманих даних дають змогу зробити узагальнюючий висновок, що у межах традиційної системи підвищення кваліфікації методисти мають недостатній рівень сформованості рефлексивної культури. Переважна більшість методистів не мають звички рефлексувати власні думки і життєві ситуації, які трапляються з ними, їм важко дати об'єктивну оцінку власним емоціям і почуттям, охарактеризувати особистісні якості і визначитись зі власним ставленням до цих проблем.

Відсутність використання на практиці рефлексивного механізму позбавляє методистів можливості збільшувати обсяги отримуваної професійної інформації і включати в діяльність ті знання, які відповідають логіці; встановлювати «суб'єкт-суб'єктні» стосунки з учасниками освітнього процесу і забезпечувати самоорганізацію і самообілізацію методистів у різних умовах.

Отже, особлива роль у системі підвищення кваліфікації належить формуванню рефлексивної культури методистів районних (міських) методичних кабінетів, які самі зобов'язані мати високий рівень розвитку рефлексивної культури: володіти рефлексивними технологіями і навчати вчителів порівнювати результати дії з метою, яку він перед собою ставив.

Ураховуючи актуальність проблеми й недостатню її розробленість у педагогічній теорії та практиці, обрано тему статті: «Формування рефлексивної культури методистів у системі підвищення кваліфікації».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі даний феномен досліджується в межах таких аспектів: кооперативного, комунікативного, інтелектуального та особистісного.

Науковці М. Савчин, М. Студент, стверджують, що завдяки рефлексійній культурі людина здатна оцінювати діяльність із погляду перспектив успіху, корегувати її з урахуванням різних норм, відчувати себе відповідальною за можливі результати, передбачати її наслідки для себе і оточуючих [9, с. 137–138].

Академік І. Зязюн зазначає, що лише той може бути педагогом, хто володіє технологією педагогічної рефлексії [4, с. 8].

У структурі формування рефлексивної культури Г. Дігтяр виокремлює когнітивно-процесуальний, особистісний та оцінний компоненти [2, с. 16].

Когнітивно-процесуальний компонент формується і розвивається в процесі діяльності: аналіз відповідності змісту діяльності методиста поставленим завданням; аналіз ефективності методів, прийомів і засобів професійно-педагогічної діяльності; аналіз причин успіхів і невдач, помилок і утруднень у ході реалізації науково-методичної роботи.

Особистісний компонент рефлексивної культури пов'язаний із поняттям «здібності», тобто синтезом властивостей людської особистості, які відповідають вимогам діяльності і забезпечують високі досягнення, формуються на основі знань: перцептивних (здібність занурюватися у внутрішній світ особистості, спостережливості); комунікативних (здібність знаходити правильний підхід до іншої людини); педагогічна уява (здібність передбачати наслідки своїх дій, яка пов'язана з педагогічним оптимізмом).

Рефлексивно-оцінювальний етап ставить перед методистами наступні завдання: усвідомити набутий досвід, навчитися робити детальну психологічну характеристику власному особистісному розвитку, вміти аналізувати, рефлексувати власні дії і дії педагогів, рефлексувати свій емоційний стан, знати критерії власної діяльності, володіти навичками саморегуляції, взаєморозуміння.

Виклад основного змісту. Рефлексивна культура – це інтегративне, динамічне особистісне утворення, що виявляється в засвоєнні комплексу знань, умінь, способів самопізнання, самооцінки, формування «Я-концепції». До показників сформованості рефлексивної культури відносимо: теоретичні знання з рефлексії; рефлексивні вміння; здібності до рефлексивної діяльності; наявність мотивації рефлексивної діяльності; усвідомлення процесу формування рефлексивної культури.

Рефлексивна культура методичних працівників, на наш погляд, визначається як психологічне новоутворення, властиве природі творчої педагогічної праці, як чинник професіоналізму, який характеризується сукупністю здібностей, способів і стратегій, що забезпечують усвідомлення і переосмислення змісту педагогічної діяльності, як механізм подолання стереотипів особистісного зростання і діяльності шляхом їхнього переосмислення і висунення інновацій, розв'язання проблемних ситуацій у ході виконання професійних завдань.

Рефлексивна культура методистів характеризується наступними ознаками: готовність і здатність методистів творчо осмислювати і долати проблемно-конфліктні ситуації; вміння знаходити нові сенси і цінності; вміння адаптуватися в незвичних міжособистісних відносинах; вміння ставити і вирішувати неординарні практичні та стратегічні цілі, шукати й випробовувати нові засоби, інші способи дії, оцінювати свої дії з погляду їх прак-

тичної доцільності, постійно виправляти себе і таким чином формувати себе. Ця постійна самокорекція, без якої успішна педагогічна діяльність була б не можлива, і лежить в основі рефлексії.

Рефлексивну культуру методиста визначаємо як готовність і здатність переосмислювати і творчо перетворювати стереотипи свого особистісного і професійного досвіду, яка визначає і пояснює систему таких важливих якостей методиста, що пов'язані з його самосвідомістю, самоаналізом, самооцінкою, самореалізацією, самоорганізацією.

Розвиток рефлексивної культури забезпечує методисту особистісний ріст і підвищення ефективності розв'язання творчих завдань; успішність у переборенні проблемно-конфліктних ситуацій, міжособистісного спілкування і взаємодії в колективі; конструктивність моделювання і проектування управління науково-методичною роботою в районі, місті.

Технологія формування рефлексивної культури методистів у системі підвищення кваліфікації – це складний і тривалий процес, який здійснюється шляхом упровадження таких педагогічних умов: наявність рефлексивного середовища; вдосконалення навчального процесу у системі підвищення кваліфікації, зорієнтованого на розвиток рефлексії; поетапне формування рефлексивної культури через творчі форми роботи; діагностування та корекцію розвитку саморефлексії; включення методистів у рефлексивну діяльність на основі отримання і застосування рефлексивних знань, умінь і здібностей.

Технології формування рефлексивної культури допомагають методисту сформулювати одержані результати, скоректувати свій професійний шлях, усвідомлено приймати цілі й мотиви, входити в рефлексивну позицію, рефлексувати і планувати свою діяльність, давати оцінку та самооцінку діяльності педагогів.

Реалізація технології формування рефлексивної культури відбувається за такими принципами: самовизначення (усвідомлення себе як унікальної й неповторної особистості, усвідомлення своїх можливостей у досягненні ситуації успіху у справі, дії чи діяльності); саморозвитку (створення умов для появи у методичних працівників установки на усвідомлення цінності та значущості індивідуального розвитку кожного педагога); рефлексивності (проведення аналізу й корекції діяльності, способів мислення та взаємодії в колективі); «виращування» (створення умов для поступового розширення свідомості, покрокового розвитку особистості методиста); доброзичливості (опера на індивідуальність, унікальність і неповторність особистості методиста); психологічної підтримки (допомога у визначенні особистісних якостей); узгодженості, спільне обговорення конкретних задач, способів їх рішення; взаєморозвитку (розвиток особистості педагога й методиста); створення корпоративної атмосфери навчання, взаємної довіри та поваги, співробітництва методистів і педагогів.

Процес формування рефлексивної культури методичних працівників у навчальному процесі підвищення кваліфікації умовно розділяємо на такі етапи: мотиваційно-цільовий, інформаційний, репродуктивно-узагальнюючий, творчий.

Мотиваційно-цільовий – передбачає усвідомлення методистами чіткого визначення цілей професійно-педагогічної діяльності. Завдання на даному етапі, що ставить перед собою викладач, перш за все: зацікавити методистів новим форматом спілкування, викликати бажання бути відвертим, щирим, чесним щодо себе і колег, увімкнути їхню внутрішню активність, створити мотива-

цію, яка перетворить педагогічне завдання в прагнення.

Інформаційний – засвоєння системи знань: теоретичних (психолого-педагогічні та правові, що забезпечують навчальну діяльність: поняття, правила, закони); знання про сутність рефлексії та рефлексивної культури, рефлексивної діяльності, що сприяють формуванню рефлексивних умінь на основі визначених педагогічних умов.

Репродуктивно-узагальнюючий, творчий – це практичне втілення засвоєних знань, закріплення набутої рефлексивної позиції, перші спроби дати конкретні відповіді на запитання: «Що я роблю?» (гармонійний внутрішній світ); «Як я це зроблю?» (критерій працелюбності); «Як зробити, щоб не нашкодити?» (критерій толерантного ставлення до колег); «Як буде, якщо я ...?» (визначення гнучкості професійної позиції).

Варто відзначити, що для формування рефлексивної культури методичних працівників ефективними на всіх етапах навчального процесу у системі підвищення кваліфікації є застосування таких інноваційних технологій навчання:

- діалогові технології – комунікативне середовище, простір, співробітництво на суб'єкт-суб'єктному рівні;
- структурно-логічні технології – поетапна організація постановки дидактичних завдань, вибору способу їх розв'язання та оцінки одержаних результатів;
- комп'ютерні технології – за допомогою різноманітних навчальних програм (інформаційних, тренінгових, розвивальних, контролюючих), реалізованих у дидактичних системах «викладач – комп'ютер – методист».

Використання технологій рефлексивної діяльності у методичній роботі дозволяє методистам: бачити проблеми власної професійної діяльності; проводити аналіз і оцінку діяльності педагогів із різних позицій своєї діяльності; визначати нові напрями в організації ефективної взаємодії з педагогами з метою залучення їх до активної діяльності.

Використання інноваційних технологій формування рефлексивної культури методистів забезпечують розвиток таких рефлексивних умінь:

- умінь аналізувати власну професійну діяльність і переймати позитивний, ефективний досвід колег, що вимагає глибокої теоретичної і практичної підготовки;
- здатність коректувати і доповнювати навчальні плани, програми підвищення кваліфікації з урахуванням умов, що змінюються;
- умінь адекватно оцінювати педагогічну ситуацію як

невід'ємну частину життя в її соціальному контексті;

– здатність визначати шляхи професійного самовдосконалення з урахуванням власного професійного досвіду;

– можливість вибудовувати шляхи особистісного і професійного саморозвитку на основі адекватної самооцінки, реального оцінювання своїх професійних можливостей;

– готовність підвищувати рівень професійної компетентності на основі інноваційних технологій, сучасних психолого-педагогічних досліджень;

– досягати духовно-творчу самореалізацію, що проявляється у відході від шаблонів і стереотипів, перетворення із формального виконавця директивних вимог і вказівок у методиста, здатного до творчої інтерпретації ідей, підходів, технологій у сфері своєї діяльності.

Висновок. Отже, формувати рефлексивну культуру методиста – це значить вчити такому управлінню діяльністю педагогів, при якому: методист допомагає вчителям аналізувати, усвідомлювати та оцінювати власну діяльність, тобто рефлексивно ставитись до себе; ставити вчителів у позицію активного суб'єкта; розвивати здібності до саморегуляції, самоорганізації та самоконтролю власної діяльності; організовувати методичну роботу на основі творчої взаємодії (діалогу) з педагогами; адекватно розуміти та цілеспрямовано регулювати почуття й дії вчителів; оцінювати та аналізувати власну діяльність і самого себе як її суб'єкта діяльності.

Список використаних джерел

1. Бизяева, А.А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия / А.А. Бизяева. – Псков : ПГПИ им. С.М. Кирова, 2004. – 216 с.
2. Дегтяр Г.О. Роль рефлексии у структуре сознания личности / Г.О. Дегтяр // Проблемы становления инновационных подходов в современной освіті : [зб. наук. пр.] – Харків: Стиль-Іздат, 2004. – С. 48–52.
3. Дичківська, І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / Ілона Миколаївна Дичківська. – Київ : Академвидав, 2004. – 352 с.
4. Зязюн, І.А. Педагогічна майстерність : підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін., за ред. І.А. Зязюна, 2-ге вид., доп. і переробл. – Київ : Вища школа, 2004. – 422 с. – С. 8.
5. Кравець, Л.М. Виховання саморефлексії у студентів вищих педагогічних навчальних закладів : автореф дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Л.М. Кравець. – Луганськ, 2009. – 20 с.
6. Кулюткін, Ю.Н. Рефлексивная регуляция мыслительных действий / Ю.Н. Кулюткін // Психологические исследования интеллектуальной деятельности : [сб. науч. ст.] / под ред. О.К.Тихомирова. – Москва, 1979. – С. 21–28.
7. Метаева, В. А. Развитие профессиональной рефлексии в послесреднем образовании: методология, теория, практика / В. А. Метаева. – Москва : Наука, 2006. – 310 с.
8. Роджерс, К. Свобода учиться / К. Роджерс, Дж. Фрейберг. – Москва : Смысл, 2002. – 528 с.
9. Савчин, М. Рефлексія як механізм вдосконалення професійної діяльності // Педагогіка і психологія професійної освіти / М. Савчин, М. Студент. – 2002. – № 2. – С. 137–146.

Дата надходження авторського оригіналу до редакції: 26.09.2014

Николенко Л. Т. Формирование рефлексивной культуры методистов в системе повышения квалификации.

А Раскрывается понятие «рефлексивная культура», значение рефлексивной культуры для профессионального саморазвития методических работников. Представлены условия, принципы и технологии формирования рефлексивной культуры методистов в системе повышения квалификации.

Ключевые слова: рефлексия, рефлексивные умения, рефлексивная культура, формирование рефлексивной культуры.

Nikolenko L.T. The formation of methodologists' reflective culture in the in-service training system.

Б The notion of «reflective culture», the value of reflective culture for the methodologists' professional self-development is revealed. Conditions, principles and technologies of reflective culture formation of methodologists in the in-service training system are presented.

Key words: reflective, reflective culture, the formation of methodologists' reflective culture.